

визначення завдань і напрямків діяльності конкретних видавництв. Матеріали публікації та її висновки можуть бути використані при написанні фундаментальних історіографічних праць, узагальнюючих робіт з історії України, історії друку і видавничої справи в Україні, при створенні довідкових видань.

Список літератури

1. Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798-1923. Вип. 2 1901-1910 / уклад. : Р. С. Данова, І. О. Негрейчук. - К. : Либідь, 2003. - 528 с.
2. Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798-1923. Вип. 3 1911-1916 / Нац. парламент, 6-ка України. — К. : Видавництво Харитоненка, 2003. — 264 с. — (Національна бібліографія України).
3. Каталог неперіодичних та продовжуваних видань 1861 — 1917 рр., створених у межах території сучасної Сумщини: (Матеріали до бібліографічного репертуару) / уклад. Н. С. Подоляка. — Суми: Слобожанщина, 2009. — 32 с.
4. Книга в Україні, 1861-1917: матеріали до репертуару укр. кн. Вип. 1-8 / Нац. 6-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : С. И. Петров, С. С. Петров; наук. ред. В. Ю. Омельчук. — К., 1999-2006.

С. В. Костроміна
С. Ю. Кирко

УКРАЇНОМОВНІ ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ НА ДОПОМОГУ НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУ

*Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля:
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля.
М. Рильський*

Процеси європейської інтеграції дедалі сильніше впливають на таку важливу сферу життя нашого суспільства, як освіта. У 2005 р. Україна приєдналася до Болонського процесу, головною метою якого є підвищення якості та конкурентоздатності європейської освіти на основі збереження національних

освітніх надбань та їх взаємозбагачення шляхом поглиблення міжнародної кооперації у сфері освіти. Приєднання до Болонського процесу для нашої країни не просто процес адаптації системи вищої освіти України до норм, стандартів і основних положень європейського освітнього простору, а й засіб модернізації освітньої системи. Він вимагає постійного поповнення змісту освіти новітніми матеріалами, упровадження сучасних технологій навчання, для яких характерним є високий рівень інформатизації навчального процесу. Проблема якості вищої освіти в нашій державі набуває важливого ідеологічного, соціального та економічного значення, оскільки від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку країни та її економічної конкурентоспроможності. Якість освіти значною мірою залежить від якості інформаційного забезпечення навчально-педагогічної і наукової діяльності вузу. Адже сьогодні ускладнився зміст та характер людського буття, значно збільшився обсяг знань, прискорився науково-технічний та соціальний прогрес, тож успішне життя та діяльність молодої людини, її самореалізація не можливі без належного розуміння сутності явищ та речей.

Оскільки молодь певною мірою пізнає світ через систему освіти, глибина і характер його розуміння суттєво залежить від мети, змісту та організації навчально-педагогічної діяльності студентів і усвідомлення її мети педагогами, а відповідно і від загальної та професійної культури. У нашому розумінні професійна культура включає й інформаційну культуру. Володіння знаннями означає, що людина має певні відомості, в істинності яких впевнена і які може відтворити, але вона може й знати багато речей, не розуміючи їх сутності та внутрішніх зв'язків.

Працюючи з текстом, читач зазвичай намагається виявити сенс певного тексту і тоді ми можемо говорити, що він розуміє цей текст. Але при цьому обов'язково буде певна доля інтерпретації. Словники та довідники фактично є «угодою» між людьми розуміти одні й ті ж самі поняття однаково.

Бібліотеки вузів володіють значними документними та інформаційними ресурсами. Для оволодіння науковою та навчальною інформацією потрібні не лише підручники та навчальні посібники, а й довідкова література. Довідкові видання користуються значним попитом серед студентів та науковців. Україномовні довідники та словники потрібні не лише для збереження мови та національної культури, а й для введення в обіг української наукової термінології без довільного запозичення іншомовної лексики. Науковці вузів не лише споживачі та поціновувачі україномовних довідкових видань, а й здебільшого їх автори. Адже дуже часто при укладанні словників керуються метою забезпечення викладання конкретної навчальної дисципліни.

Укладачі словників і довідників мають відповідати високим вимогам: повинні не лише досконало знати предмет, а й мати знання з лінгвістики, іноземних мов, навички редакторської праці. На жаль, частіше вони мають не достатні загальнонаукові знання, а їх термінологія вкрай вузька.

Зупинимося детальніше на україномовній довідковій літературі. За статистичними даними в Україні видається у 4 рази менше книг на одну особу, ніж у Росії, та у 8 разів менше, ніж у країнах ЄС. Так, у 2010 р. у нашій країні вийшли друком 22 557 видань накладом 45058,3 тис. примірників, що становить 0,74 примірника на одного жителя країни. Аналізуючи стан забезпечення довідковою літературою, ми бачимо, що цей показник ще нижче. За даними Книжкової палати України в 2010 р. в Україні надруковано 786 довідкових видань загальним накладом 2371,1 тис. примірників, тобто на одну особу видано 0,052 книги. Ситуація з україномовною довідковою літературою ще гірша, адже таких видань друкується втричі менше [6].

Таке становище з україномовною довідковою літературою пояснюється цілим рядом обставин. Насамперед, це скрутне становище книговидавничої галузі України: відсутність обігових коштів, вкрай низький тираж літератури, що друкується. Згідно з даними Книжкової палати України за період 2006 — 2010 рр. середній наклад не перевищував 3,4 тис. примірників, а в 2010 р. знизився до рекордно низької відмітки — 2 тис. примірників [6]. Навіть тираж такого фундаментального багатотомного видання як «Енциклопедія сучасної України» Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, шостий том якого було видано в 2006 р., мав наклад 10 тис. примірників, а це вкрай невелика цифра в межах нашої країни.

Окрім цього, в Україні низький рівень створення нових термінологічних довідкових видань, адже перш ніж щось надрукувати, треба його створити, а це потребує великих як фінансових, так і людських ресурсів. В Україні ще з радянських часів дуже повільно розвивалася україномовна лексикографія, так за період 1959 по 1979 рр. у тодішній УРСР було опубліковано 75 україномовних термінологічних довідкових видань, значну частину з яких становили перекладні словники. Лише з проголошенням незалежності України та прийняттям закону «Про мови в Україні» ситуація почала змінюватися на краще. За перше десятиріччя незалежності вийшло понад 550 термінологічних словників із найрізноманітніших галузей знань [3].

Хоча в наш час над термінологічними і термінографічними проблемами працює багато наукових установ, кафедр різних навчальних закладів Києва, Львова, Чернівців, Харкова, жодна з них не має бажання узгоджуватися з іншою, тому термінологічні системи розвиваються стихійно на ентузіазмі

людей, відданих цій справі. На Україні для підтримки процесів термінології бракує єдиного корегувального центру, тому в сучасних довідкових виданнях зустрічаємо величезну нестабільність у трактуванні одного і того ж поняття.

Співробітниками НТБ НТУ «ХПІ» проведений аналіз кількісного та тематичного складу україномовних довідкових видань, що вийшли друком за останні 5 років, протягом 2006 — 2010 рр. Джерелом інформації слугували «Літопис книг» Книжкової палати України. Увага приділялася лише тим виданням, що можуть надати допомогу в організації навчального процесу. Тому не переглядалися довідкові видання для дітей, путівники, каталоги та атласи. Одержані дані не можна вважати на 100% достовірними, тому що Книжкова палата України не в повному обсязі отримує обов'язкові примірники видавничої продукції, а іноді із запізненням, незважаючи на постійну роз'яснювальну роботу з видавцями. І все ж отримані дані дають можливість краще зрозуміти сучасний стан розвитку україномовних довідкових видань.

У вказаний період в Україні вийшло друком 1360 україномовних довідкових видань, що становить 32% від загальної кількості довідкової літератури, виданої у цей час на теренах України. Найбільш ґрунтовно представлені: суспільні науки (359), насамперед, це економіка (109), право (73), освіта (104); математика та природничі науки (123): біологічні науки (38), математика (24); мова та мовознавство (453); історія (78); філософія та психологія (29).

Довідкові видання економічної тематики відображають не лише загальну термінологію, а й за окремими напрямками економічної сфери: фінанси, маркетинг, менеджмент, ринкова економіка, бухгалтерія та ін.

Серед довідкових видань освітньої тематики найширше представлені видання на допомогу абітурієнту: «Довідник для вступників до вищих навчальних закладів України на ..... рік» чи «Довідник навчальних закладів Києва та Київщини на ... рік» і т. п.

У циклі природничих наук повніше представлені біологічні науки, за рахунок чисельних довідкових видань з екології: «Екологічна енциклопедія» у 3-х томах Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України; «Збереження біорізноманіття і створення екомережі» довідник Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, підготовлений колективом авторів — Г. Б. Марушевський, В. П. Мельничук, В. А. Костюшин у 2008 р., та ін.

Лінгвістика та мовознавство мають велику кількість двомовних словників, насамперед російсько-українських: «Російсько-український словник» за редакцією Г. П. Півторака, що вийшов друком у київському видавництві «Довіра» у 2008 р.; «Медичний російсько-український словник» Інституту Енциклопедичних досліджень НАН України, виданий у тому ж році і т. д.

Останнім часом збільшилось видання багатомовних довідкових видань, які включають здебільш українську, російську та англійську мови, але є й такі, що включають п'ять і більше мов. Наприклад, «Візуальний словник 5 європейських мов» видавництва «Перун», 2007 р.; «Візуальний словник 6 європейських мов» того ж видавництва за 2008 р.

У царині прикладних наук найбільш повно представленні медицина (59), сільське господарство (49), хімічна промисловість (25).

Незважаючи на велику розгалуженість технічних наук, вони на диво скромно відображені в колі довідкової літератури. Частіше зустрічаються словники типу: «Англо-російсько-український термінологічний словник з електроніки», 2006 р., укладений авторським колективом — Н. Є. Доронкіна, Л. В. Ломакіна, Я. А. Романенко та ін., або «Англо-українсько-російський словник з додатками для суднових інженерів», 2008 р., автор — О. С. Богомолів.

Серед найменш забезпечених україномовними довідковими виданнями: геологія (9), політика (13), астрономія (2), електрика та електротехніка (12) та комп'ютерна наука (13).

Але не всі видання потрапляють до бібліотек. Проаналізувавши україномовні довідкові видання 2006 — 2010 рр. У фондах науково-технічної бібліотеки НТУ «ХПІ», налічили лише 93 назви. Що складає лише 7% від загальної кількості надрукованих україномовних довідкових видань. За тематикою в НТБ НТУ «ХПІ» найбільш широко представленні: економіка (17), мовознавство (15) філософія та психологія (6), математика та природничі науки (4), прикладні науки (6). Катастрофічно мала кількість україномовних довідкових видань з електротехніки та електроніки (1), комп'ютерної науки (1), медицини (1), політики (0). Така невтішна ситуація пояснюється перш за все тим, що бібліотеки сьогодні мають мізерне фінансування на придбання нової літератури. Лакуни у комплектуванні призведуть до того, що читачі бібліотеки, щоб задовольнити інформаційні потреби, користуватимуться мережею Інтернет.

Тому в бібліотеках поряд із залами періодичних видань, дисертацій та авторефератів та ін. активно створюються віртуальні зали довідкових видань, у тому числі й україномовних. Кількість інтернет-ресурсів цього тематичного напрямку непинно зростає. На жаль, змістовне наповнення таких ресурсів бідне і часто обмежується лише мовними словниками, але останнім часом ситуація змінюється на краще.

Можна виділити такі інтернет-ресурси: Український мовно-інформаційний фонд НАН України <http://www.ulif.org.ua>, ХОХЛОПЕДІЯ — українська

он-лайн енциклопедія <http://www.hohlopedia.org.ua>; сайт Словники on-line <http://www.rozum.org.ua>; Український лікнеп <http://www.liknep.com.ua>; Лінгвістичний портал MOVA.info <http://www.mova.info> та ін.

Лише об'єднавши зусилля, ми зможемо задовольнити потреби наших користувачів в інформації. Педагогам та науковцям вищої школи необхідно не лише шукати ефективні шляхи та педагогічні технології для забезпечення студентів навчальними матеріалами, а й долучатися до укладання різних видів довідкових видань. Наприкінці хотілось би згадати про схвалену в лютому 2009 р. Кабінетом Міністрів України «Державну цільову програму розвитку національної словникової бази на 2009 — 2015 роки». Маємо надію, що така потрібна нашій країні програма існуватиме не лише на папері, а й допоможе підняти національну лексикографію на якісно новий рівень.

Список літератури

1. Буряк С. Аналіз випуску друкованої продукції в 2009 році // Вісн. Книжк. палати України. — 2009. — № 12. — С. 8 — 12.
2. Буряк С. Аналітичний огляд випуску книжкової продукції в 2010 році // Вісн. Книжк. палати України. — 2010. — № 12. — С. 3 — 10.
3. Книжкова палата України [Електронний ресурс] — Електрон, дані. — Заголовок з домашньої сторінки Інтернету. — Режим доступу: <http://www.ukrbook.net>
4. Комова М. Українська термінологія (1948-2002) : бібліогр. покажч. — Л.:Ліга-Прес, 2003. — 112с. — Режим доступу: http://www.lp.edu.ua/tc.terminology/T_K_vocab_SS5.htm
5. Літопис книг : держ. бібліогр. покажч. України. — К. : Книжк. палата України. — Періодичність: виходить 2 рази на місяць. - 2006, № 1 - 12 ; 2007, № 1 - 12 ; 2008, № 1 - 24 ; 2009, № 1 - 24 ; 2010, № 1 - 24.
6. Пономарев А. С. Философские аспекты феномена понимания // Шестые Страховские чтения: философские проблемы понимания в культуре и науке : материалы междунар. науч. конф., Белгород, 25 — 26 нояб. 2010 г. — Белгород : Изд-во БелГУ, 2010. - С. 152 - 160.